

ROZHLEDY

VĚRA BARANDOVSKÁ

MÍSTO INTERLINGVISTIKY V JAZYKOVĚDĚ

Samotný termín „interlingvistika“ není příliš nový. Objevuje se už v r. 1911 u J. Meysmanna. V jazykovědných kruzích jej použil O. Jespersen v r. 1929 a označil jím tu větev lingvistiky, který se zabývá strukturou a základními myšlenkami všech jazyků s úkolem stabilizovat normu pro mezinárodní jazyky.

Z toho vyplývají i dnes dvě zásadní pojetí tohoto oboru:

1. Interlingvistika se zabývá otázkou mezinárodní jazykové komunikace, především (ale ne výhradně) otázkami plánovitě vytvořených jazyků.
2. V rozšířené podobě — zkoumá vše, co se týká komparatistiky, jazykových kontaktů, překladů apod.

Mezi těmito pojetími je těsný vztah. Každý jazyk, ať národní, nebo umělý, který plní funkci mezinárodního jazyka, je určován i faktory nelingvistickými, včetně sociologických, ekonomických a politických. Pokud jde o zařazení interlingvistiky mezi vědní disciplíny mající vztah k mezinárodní komunikaci, existuje více variant definic:

1. komparativní-kreativní podle Jespersena, podle níž se interlingvistika zajímá o teorii a vznik mezinárodních jazyků;
2. komparativní-deskriptivní, omezující se na srovnávací analýzy; např. R. Hauptenthal v r. 1969 definuje interlingvistiku jako srovnávací plánovanou lingvistiku;
3. interdisciplinární definice vycházející z faktu, že problém jazykové komunikace nemá pouze lingvistickou stránku a integruje s jinými společenskými vědami.

Podle konceptu vypracovaného na univerzitě ELTE v Budapešti začátkem sedmdesátých let náleží interlingvistika do aplikované lingvistiky podle následujícího zjednodušeného modelu:

- A. Jednoznačné operace: plánování jazyka
jazyková kultura
vyučování mateřskému jazyku
dokumentace
hromadná komunikace
defektologický výzkum

- B. Vícejazyčné operace: výuka cizích jazyků
překlady
- C. Interlingvistika: mezinárodní jazyková politika
jazykové modely, pomocné jazyky
aplikovaná interlingvistika

Vztahem k historicky filozofickým faktům se zabývá např. interlingvistika sovětská, jmenovitě V. P. Grigorijev a E. A. Bokarev. M. J. Isajev vidí v interlingvistice část sociolingvistiky na hranici mezi jazykovědou, sociologií a filozofií.

Vědecký zájem o interlingvistiku lze rozdělit do tří skupin podle těchto hledisek:

1. pragmatické — zabývá se praktickým využitím momentálně existujících mezinárodních jazyků pro účely komunikace
2. interlingvistické — zájem o společenské problémy v souvislosti s funkcí mezinárodního jazyka
3. heuristické — existence mezinárodních jazyků je přijímána jako lingvistický experiment.

Stojí za povšimnutí, jak se vědecký zájem o interlingvistiku formoval. Určitý vědecký zájem o mezinárodní jazyky probudil jazyk *Volapük*, zkonstruovaný r. 1879 na germánských základech, který dosáhl v relativně krátké době značného rozšíření. Zabývala se jím *American philosophical society* v r. 1887, ale jeho lingvistickou hodnotu ocenila záporně. První seriózní zájem o tuto problematiku projevil neolingvista H. Schuchardt. Nedostatky volapüku jej přiměly k formulování základních principů mezinárodního jazyka a zdůraznění výhod cílevědomého působení na jazyk.

Mladogramatikové Brugmann a Leskien se k otázce mezinárodního jazyka nestavějí kladně. Ve shodě se Schleicherovými organickými teoriemi, posuzujícími jazyky na přírodovědném základě, nevidí ve studiu mezinárodních jazyků žádný užitek. V plánovitě vytvořených jazycích lze totiž těžko hledat zákony, podle nichž dochází k fonetickým změnám. Mezinárodní jazyky neodpovídaly ani pozitivistickým teoriím, podle nichž jsou jednotlivé jazyky v relaci s určitým stupněm civilizačního vývoje.

Pro vytvoření objektivního názoru na mezinárodní jazyky bylo důležité stanovisko zástupce fonologické školy J. Baudouina de Courtenay. Poznal, že hlavní otázkou pro správné posouzení problematiky mezinárodního jazyka je porozumění vztahu mezi spontánním a uvědomělým vývojem řeči, tedy otázka, která dnes v aktualizované podobě zkoumá vztah interlingvistiky a jazykové plánování. Rovněž A. Meillet a M. Bréal patří ke kritikům Brugmanna a Leskienu na tomto poli.

Ze zájmu o vědecké posouzení mezinárodních jazyků byla založena r. 1900 v Paříži *Délégation pour l'adoption d'une langue internationale*, v níž působili vedle Baudouina de Courtenay H. Schuchardt, O. Jespersen, A. Meillet, L. Couturat, L. Leau. Úkolem této instituce bylo vybrat a propagovat nejvhodnější ze současných jazykových projektů. L. Couturat přepracoval rozšiřující se *esperanto* v projekt *Ido*, který se však v praxi neujal, stejně jako Jespersenův *Novial*, vytvořený r. 1928.

Velký význam pro projednání interlingvistické problematiky na vědecké úrovni má *International Auxiliary Language Association* (IALA), působící v letech 1924—1951 v USA. Určila si za cíl vysvětlit některé otázky spojené

s existencí mezinárodních jazyků a ustavit výbor, který by doporučil zvolený mezinárodní jazyk k přijetí světovým vládním orgánům. Vedla výzkumy v těchto oblastech:

1. Prozkoumání existujících mezinárodních jazyků, především *esperanta*, projektů *Ido*, *Novial*, *Occidental*, *Latino sine flexione*. IALA provedla analýzy komparativně i obecně lingvistické, které soustředila v sérii rukopisů *Foundations of Language*, doposud málo zveřejněných. Obzvláštní význam v tomto směru má bibliografie P. Stojana, obsahující přes 6000 jednotek o interlingvistice do r. 1929. Doposud je považována za nejúplnějši bibliografii mezinárodních jazyků, i když práce v této oblasti stále pokračují.
2. Bádání v oblasti cizích jazyků, mj. význam mezinárodního jazyka pro vlastní mateřský jazyk, vyučování mezinárodnímu jazyku jako propedeutiku pro studium jiných jazyků a srovnání úsilí vynaloženého k zvládnutí jazyků národních a mezinárodních.
3. Komparativně lingvistické výzkumy, které měly umožnit výběr jednoho z existujících mezinárodních jazyků, případně konstrukci nového.

Na toto téma bylo uspořádáno několik mezinárodních vědeckých konferencí, např. r. 1930 v Ženevě byli přítomni Ch. Bally, A. Debrunner, O. Funke, H. Hermann, W. E. Collinson, S. Karcevskij, A. Sèchehaye.

IALA hrála důležitou úlohu na dvou lingvistických kongresech: 1931 v Ženevě, kde se jednalo o problémech spontánního vývoje jazyka a možnostech jeho ovlivnění. Souhlas s prací IALA vyslovili mj. i zástupci pražské fonologické školy V. Mathesius a N. S. Trubeckoj. Na kongrese r. 1948 byla znovu projednávána otázka mezinárodního jazyka. A. Martinet, který vedl výzkumy IALA v letech 1946—48, byl přesvědčen o jeho důležitosti, ale stavěl se skepticky k možnosti jeho rozšíření vzhledem k překážkám ekonomicko-politického charakteru.

IALA prakticky přestala existovat poté, co byla vydána gramatika a slovník jejího projektu *Interlingva*, založeného na západoevropských jazycích. Význam IALA však nelze měřit pouze podle tohoto konečného produktu. Spočívá hlavně ve vzorné interlingvistické práci týkající se vědeckého posouzení mezinárodního jazyka. Mnohé z těchto otázek se teprve v poslední době dočkaly přehodnocení na marxisticko-leninském základě. E. Drezén pojal myšlenku mezinárodního jazyka v protikladu k IALA jako zvláštní problém, určený i politickými a sociologickými faktory.

Pro vytvoření marxisticko-leninské interlingvistické teorie o významu a hranicích mezinárodního jazyka jsou důležité především práce sovětských vědců. Po E. Drezénovi to byl E. A. Bokarev, který v r. 1956 prosadil interlingvistická bádání v SSSR a v r. 1963 byl spoluzakladatelem komise pro interlingvistiku při Akademii věd SSSR. Do roku 1976 proběhlo více než čtyřicet vědeckých kolokvií o různých problémech interlingvistiky. Bokarev už nestačil realizovat úkol Akademie napsat knihu o základních interlingvistických problémech. R. 1972 převzal tuto aktivitu M. J. Isajev. Zajímá se o aspekty mezinárodního jazyka ze zřetelem k objektivně nejdokonalejším systémům. Na konferencích sovětské Akademie věd v letech 1972—4 byla interlingvistika předmětem přednášek O. S. Achmanové, N. Gunusova, V. Akulenkova a jiných. Na základě usnesení presidia Akademie věd je systematicky zkoumána otázka mezinárodního jazyka. Skupina odborníků se pod vedením M. J. Isajeva zabývá výzkumem následujících problémů:

1. teoretické problémy pomocného jazyka pro mezinárodní styk,
2. dějiny plánovaných jazyků,
3. typologie mezinárodních jazyků,
4. spontaneita a uvědomělost v procesu vývoje jazyka.

Spis „*Problémy interlingvistiky*“, vydaný v Moskvě r. 1976, je souhrnem článků o úkolech i stavu výzkumu interlingvistické komise. Uveřejňuje i systematický plán dalšího rozvoje interlingvistiky v SSSR. Významné jsou v této oblasti práce V. P. Grigorijeva, P. N. Denisova, E. Svadosta a jiných, zanedbatelná není ani spolupráce s odborníky jiných socialistických zemí. Velký zájem je také o prozkoumání vztahu mezi kybernetikou a jazykovým plánováním, kterému se věnuje A. Berg. Otázkou mezinárodního jazyka se zabývá také P. Ariste na univerzitě v Tartu, A. Duličenko na univerzitě v Samarkandu a S. N. Kuzněcov na Lomonosovově univerzitě v Moskvě.

Systematický výzkum na poli mezinárodních jazyků vzniká rovněž v dalších socialistických státech. Propagátory interlingvistiky v Polsku jsou lingvisté Z. Klemensiewicz, K. Malewicz a W. Taszycki, filozofové T. Kotarbiński a K. Ajdukiewicz, T. Michalski a K. Migon. Zajímavá je také činnost studentských vědeckých kroužků na univerzitách, především ve Varšavě a Lodži. Mezinárodní semináře týkající se problémů mezinárodního jazyka mají překvapivě vysokou úroveň a konají se většinou pod patronací některého jazykovědného institutu, např. dokumentačního střediska v La Chaux-de-Fonds, o němž se ještě zmíním. Seminářů se účastní i významní zahraniční vědci.

V Bulharsku se interlingvistická aktivita zaměřuje především na esperanto, pro něž byl zřízen lektorát na katedře obecné jazykovědy na filologické fakultě sofijské univerzity a lektorát při ekonomickém institutu ve Svastově. K významným osobnostem patří V. Georgiev a N. Aleksiev.

Zájem o interlingvistiku se projevuje i v NDR. Odborná skupina *interlingvistika—esperantologie* při Kulturbundu NDR provádí rozsáhlý výzkum ve spolupráci s Humboldtovou univerzitou v Berlíně. První interlingvistický seminář se konal v Jeně r. 1973, druhý s mezinárodní účastí na téma „*Využití mezinárodního jazyka ve vědě a technice*“ r. 1978 v Ahrenshoopu a další za účasti nejvýznamnějších německých vědců r. 1979. Lingvisté P. Dahlenburg a D. Blanke pořádají přednášky na Humboldtově univerzitě. V plánu je zavedení stálých přednášek „*Plánované jazyky v teorii a praxi*“ na univerzitách v Berlíně a Lipsku, pravidelné zveřejňování speciálních studií o interlingvistice v sérii brožur, zřízení pracovní skupiny pro interlingvistiku při Akademii věd a vědeckého pracoviště pro archivování interlingvistických materiálů. Za zmínku stojí rovněž disertační práce D. Blanka, obsahující srovnání národního a mezinárodního jazyka pro lexikologické stránce (*Plansprache u. Nationalsprache, ein Beitrag zur Erforschung ihrer spezifischen Kommunikationsleitungen*, Berlín 1976). Přípravuje se také katalog, obsahující asi 55000 děl týkajících se interlingvistiky, která se nacházejí v knihovnách na území NDR.

K zakladatelům maďarské interlingvistiky patří M. Morach a G. Blarcsi. Od r. 1966 existuje na univerzitě ELTE v Budapešti katedra esperanta, která se věnuje také interlingvistice. Pod vedením I. Szerdalyiho zde probíhají výzkumy ve všech interlingvistických oblastech, od kybernetiky a sociolingvistiky až po pedagogiku a metodologii mezinárodního jazyka. Diplomové

práce studentů těchto oborů i jimi pořádané semináře vzbuzují zaslouženou pozornost. Velký zájem vzbudil např. příspěvek studenta H. Sitošiho z Tokia o problémech „evropeizace“ mezinárodních jazyků, jejichž struktura je pro neevropany obtížná. Pod záštitou ELTE se konal i první světový interlingvistický kongres r. 1978 za účasti vědců z Evropy, Asie a Ameriky, který ukázal mnohostrannost jazykové problematiky a znovu podtrhl nutnost jejího řešení ve světovém měřítku. ELTE se podílela i na čtyřletém pedagogickém experimentu spolu s pedagogy z Bulharska, Jugoslávie a Rakouska. Velmi cenná je publikační činnost ELTE. V několika řečech vycházejí materiály seminářů a kongresů, v esperantu učebnice metodologie, sborník *Miscellanea interlinguistica*, připravuje se časopis *Periodica interlinguistica*.

Rovněž v Rumunsku je zřízena interlingvistická komise při Akademii věd v Timișoare, fakultativně lze dějiny mezinárodních jazyků studovat od r. 1978 na několika vysokých školách. A. Cosma a I. Stan se na univerzitě v Timișoare zabývají srovnávací interlingvistikou a problematikou překladu, I. Bocciort šířením národních kultur pomocí mezinárodního jazyka, G. Tepelea na univerzitě v Pitești problémy interpretace. Ani studentská vědecká činnost v tomto oboru není opomíjena.

Podle údajů z r. 1977 bylo na univerzitách 75 lektorátů esperanta ve 24 zemích, z toho několik se speciálními přednáškami z interlingvistiky (Innsbruck, Vídeň, Saarbrücken, Berlín, La Laguna, Budapešť, Ufa). První disertační práce o interlingvistice byla obhájena r. 1947 na univerzitě v Amsterodamu (W. Manders), v poslední době r. 1973 na univerzitě v Szegedu, 1975 v Berlíně, 1976 v Římě, 1979 v Brně a 1981 na pařížské Sorbonně.

Zvláštní zmínky zasluhují dva ústavy věnující se problémům mezinárodní komunikace: CDELI ve Švýcarsku a FEOLL v NSR. *Centre de documentation et d'étude sur la langue internationale* vznikl r. 1967 v La Chaux-de-Fonds jako pokračování dokumentačního centra fondu E. Privata z r. 1962. Se státní podporou kantonu Neuchâtel se zde archivuje a zpracovává 700 tisíc dokumentů o všech mezinárodních jazycích, k nimž patří např. i unikátní *Jelöbuk pelipedelas* z r. 1889 s podrobným přehledem mezinárodních jazyků do té doby. V rozsáhlé knihovně je i řada originálních novodobých projektů, k dispozici je katalog mezinárodních jazyků, studovna a klubovny. Centrum vydává vlastní periodikum a jeho pracovníci (např. C. Gacond, T. Carlevaro) přispívají do odborných světových časopisů.

Forschungs- und Entwicklungszentrum für objektivierte Lehr- und Lernverfahren je při Ústavu pro kybernetickou pedagogiku v Paderbornu. Pod vedením H. Franka a H. Beermana se zpracovávají problémy racionalizace tvoření, technologie a výuky ve vyučování cizím jazykům včetně mezinárodních, jako jejich propedeutika, užití mezinárodních jazyků v pedagogice a jiných vědách, zpracování dat a programované řeči. Programované vyučování se uskutečňuje pomocí experimentů s výukovými stroji Robimat II a Kybernet. Ústav rovněž pořádá mezinárodní konference jazykové politiky, využití mezinárodních jazyků v kybernetice ap.

Značný význam pro informovanost v oboru interlingvistiky mají mezinárodní časopisy. *Centre for research and documentation on the language problem* se sídlem v Londýně a v Haagu se vydává od r. 1962 časopis *La monda lingvo-problemo*, zabývající se problémy mezinárodní komunikace po stránce nejen lingvistické, ale i politické, ekonomické, právní, etnologické, psychologické

apod. Od r. 1974 jsou teoretická bádání koordinována směrem k otázkám mezinárodního jazyka. Přísně vědecký šestijazyčný časopis LPLP (*Language planing and language problem*) vydává cizojazyčné oddělení „Plymouth state college“ při univerzitě v New Hampshiru v USA. Do tohoto časopisu přispívají vědci z celého světa včetně socialistických států.

Co říci o interlingvistice československé? Tato věda je u nás teprve ve velmi skromných začátcích. Její důležitost si uvědomili především esperantisté. Komise pro teorii a dějiny mezinárodního jazyka při Českém esperantském svazu pod vedením J. Jermáře z ČSAV v Praze existuje od r. 1976. Její členové se zúčastnili několika mezinárodních seminářů v zahraničí i u nás. Problém mezinárodního jazyka však zdaleka není pouze záležitostí esperantistů. Je pravda, že esperanto je ze stávajících mezinárodních jazyků nejvíce rozšířeno, ale není záruka, že právě ono bude ideálním řešením dorozumivacích problémů i v neevropských jazykových oblastech či v celosvětovém měřítku vůbec. Tyto problémy svým společensko-politickým a ekonomickým významem přesahují i hranice samotné lingvistiky. Najdou se i v Československu fundovaní lidé, kteří uznají důležitost interlingvistiky?

LITERATURA

- BAUDOIN DE COURTENAY, J.: Zur Kritik der künstlichen Weltsprachen, 1907. In: Beiträge zur Interlinguistik, Darmstadt 1976.
- BLANKÉ, D.: Zur wissenschaftlicher Beschäftigung mit Plansprachen. Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft u. Kommunikationsforschung, 30, 2 (1977), str. 122—133, 390—394.
- CARLEVARO, T.: Esperanto au Interlingua. Chaux-de-Fonds 1977.
- DURRANT, E.: The language problem, its history and solution. Hindhead 1943. Esperanto documents new series 8—12. Rotterdam 1977.
- GILBERT, W.: Planlingvaj problemoj. La Laguna 1962.
- GRIGORIJEV, V. P.: J. Baudouin de Courtenay i interlingvistika. Moskva 1960.
- GRIGORIJEV, V. P.: O nekotorych voprosach interlingvistiki. Voprosy jazykoznanija, 1966, č. 1.
- GUERARD, L.: Short history of the national language movement. London 1922.
- HAUPENTHAL, R.: Plansprachen. In: Beiträge zur Interlinguistik. Darmstadt 1976.
- ISAJEV, M. J. a kol.: Problemy interlingvistiki. Moskva 1976.
- MANDERS, W.: Interlingvistiko kaj esperantologio. Purmerend 1950.
- SCHUCHARDT, H.: Bericht über die Schaffung einer künstlicher internationalen Hilfssprache gerichtete Bewegung, 1904. In: Beiträge zur Interlinguistik. Darmstadt 1976.
- SVÁDOST, E. P.: Kak vznikajet vseobščij jazyk. Moskva 1968.
- TAULI, V.: Introduction to a theory of language planning. Uppsala 1968.
- VARTANJAN, E.: Putešestvije v slovo. Moskva 1975.
- WANDRUSZKA, M.: Interlinguistik, Umriss einer neuen Sprachwissenschaft. München 1971.

LOKIGO DE INTERLINGVISTIKO EN LA LINGVOSCIENCO

Laŭ Jespersen interesiĝas interlingvistiko pri strukturo kaj bazaj ideoj de ĉiuj lingvoj, stabiligante la normouzon precipe por lingvoj internaciaj. Ekde tiu tempo (1930) pluraj aliaj opinioj aperigis, ĝis R. Hauptenthal en 1969 difinis ĝin kiel komparan planlingvistikon. Interlingvistiko evoluigis antaŭ ĉio kune kun ekosto de planitaj (aŭ t. n. artefaritaj) lingvoj, kies unua sukceso estis Volapük en 1879 kaj Esperanto en 1887. En 1924 fondiĝis IALA — International Auxiliary language Association, kiu profesie okupiĝis pri internaciaj lingvoj. Krom sia projekto Interlingua ĝi konsidereble kontribuis al evoluiganta lingvoscienco. En nuntempa epoko gravas interlingvistika laboro de sovetaj sciencistoj, kiuj kreis ankaŭ marksisman teorion pri senco kaj limoj de internacia lingvo. Neniu hodiaŭ plu dubas, ke interlingvistiko ja apartenas al lingvoscienco kaj ke ĝia pozicio kaj praveco senĉese kreskas.